

MUŞTAFĀ NŪRĪ
(d. 1824; ö. 1890)

HAYATI

1240/1824 yılının Eylül ayında İzmir’de doğmuş olan M.N.¹ bu şehrin ileri gelen ailelerinden olan Mısır veya Tünus kökenli Mansûrîzâdelere mensuptur. Babası İzmir ayanı Mehmed Emîn Efendi² 1244/1828-29 yılında şehrin Yeñi Qal’esi’ni onartmıştı.³ M.N.’nin Dahiliye Nazırı Sa’îd Paşa’nın (ö. 1326/1908) kız kardeşi Züleyhâ Hanım ile evliliğinden dünyaya gelen bir oğlu çok küçük yaşta ölmüş, başka çocuğu da olmamıştır.⁴ 1934 yılında soyadı kanunu çıktığında Mansuroğlu soyadını alan Mansûrîzâde sülalesi M.N.’nin Hâdîce ve Hüseyin isimli kardeşleri üzerinden günümüze kadar gelmiştir. Hüseyin’in oğlu Mehmed Emîn Efendi İzmir’in tanınmış bilginlerinden olup İzmir İl Kitaplığı’nın kuruluşunda hizmeti geçmiştir.⁵ Mehmed Emîn Efendi’nin oğlu Sa’îd Bey ise İttihad ve Terakki Cemiyeti’nde çalışmış, Şaruhan (Manisa), İzmir ve Aydın milletvekili olarak görev yapmış ve İstanbul Üniversitesi’nde ders vermişti.⁶ Sa’îd Bey’in Mecdut (Mansuroğlu) isimli oğlu aynı üniversitede öğretim üyeliği yapmıştır.⁷

M.N. Bursa vilayeti tahrirat kaleminde memuriyete başlamış,⁸ daha sonra da idarecilik mesleğine girmiştir. Mektubi-i hariciyye dairesinde çalışırken evlenmiştir. Tanzimat meclisi açıldığında buraya ser-halife olan M.N. 1276/1860 yılı Temmuz ayında Meclis-i vala başkatipliğine getirilmiştir.⁹ Mesleğinde gösterdiği başarılar sayesinde 1284/1867 yılında mabeyn başkatipliğine getirilen M.N., daha sonra beylikçiliğe, divan-ı muhasebat ve temyiz mahkemesi başkanlıklarına yükselmiştir.¹⁰ 1290-98/1873-81 yılları arasında defter-i hakani nazırlığı yapan M.N. kendisini tanıtan ünlü eseri *Netâyicü’l-vuqû’ât*’ı da bu yıllarda kaleme almıştır.¹¹ M.N. 9 Cemaziyülevvel 1299/29 Mart 1882 tarihinde vezirlik rütbesi almış, aynı yılın sonlarında maarif nazırı olmuş, 1303/1886 yılı ortalarında da evkaf nazırlığına getirilmiştir.¹² M.N. evkaf nazırlığı görevini sürdürdüğü sırada 9 Cemaziyülevvel 1307/19 Ocak 1890 Cuma günü İstanbul’da ölmüş ve Süleymâniye camii avlusuna gömülmüştür.¹³ Vâniköy iskelesinin hemen yanında bulunan yalısını Serasker Rızâ Paşa (ö. 1294/1877) satın almıştır.¹⁴

M.N. Tanzimat döneminin ünlü devlet adamları ‘Âlî Paşa (ö. 1288/1871 ve Fu’âd Paşa (ö. 1285/1869) ile çalışmış, ancak kendisini yükselten siyasi desteği Sadrazam Mütercim Rüşdî Paşa’dan almıştır.

Çağatay 1978’den

ESERİ

① *Netāyicü'l-vuqū'āt*

M.N. eserine çocuk yaşlarından beri tarihe özel bir ilgi duyduğunu ve eline geçen tarih kitaplarını ve tarihle ilgili belgeleri incelediğini belirterek başlar. Nazırlık gibi görevlerde bulunmuş olması ona birçok resmi bilgi ve belgeye daha kolay erişim imkanı sağlamış olmalıdır. Yazar kitabını sonraki nesillere bir hatırlama vesilesi olarak bıraktığını söyler. M.N. vakanüvislerin izlediği kronolojik anlatımı terk ederek olayları sebepleriyle açıklamak yoluna başvurmuş ve hadiselerden çok kurumları açıklamaya çalışmıştır. Ancak mülki ve askeri nizamın bunları ortaya çıkaran siyasi olaylar bilinmeden anlaşılamayacağına inanan yazar, her bölüme ele aldığı dönemin siyasi olaylarını anlatarak başlamayı gerekli görmüştür ki *Netāyicü'l-vuqū'āt*'ı bilimsel açıdan değerli kılan ve en çok okunan kitaplar arasına sokan özelliklerden birisi de bu olmuştur.

M.N. kitabının giriş kısmında Ibn Haldūn'un (ö. 808/1405) "devletlerin ortalama ömrünün 120 sene olduğu" şeklinde özetlenebilecek görüşünü eleştirir. Ibn Haldūn'un Emevi ve Abbasi devletlerinin ömrünü görmüş olmasına rağmen böyle bir tezi ileri sürmesini yadırgayan M.N.'nin bu yargısı, bir anlamda Osmanlı devletinin "devlet-i ebed-müddet" şanının korunması ve Ibn Haldūn'un Osmanlı hakimiyet anlayışına ters düşen nazariyesini düzeltme çabası olarak yorumlanabilir. Kitabını Tanzimat döneminin başlarında 1257/1841 yılı olaylarıyla bitiren M.N.'nin 1307/1890 yılında öldüğü göz önünde bulundurulacak olursa, kendi döneminin tarihini ele almamış olması önemli bir kayıptır. Ancak M.N. ya siyasi endişelerle, ya da Tanzimatla yeni bir dönemin başladığı düşüncesiyle 1257/1841 tarihinden sonrasını ele almamış veya ele almak istememiştir. Eserin 4. cildinin 18 yıllık bir beklemenin ardından ancak II. Meşrutiyet'in ilanının (1326/1908) getirdiği özgürlük ortamında yayınlanmış olması bir sansür korkusunu da gündeme getirmektedir. M.N.'nin Osmanlılar tarafından imzalanmış birçok antlaşmanın sadece önemli maddelerini ve tarihi-siyasi yorumunu yapmakla yetinmesine rağmen Küçük Kaynarca antlaşmasına (1188/1774) özel bir önem vermiş ve bu antlaşmanın 15 sayfa tutan bütün maddelerini kitabına aynen almış olması¹⁵ sözkonusu antlaşmanın Osmanlı tarihinde önemli bir yer tuttuğuna inanmış olmasıyla açıklanabilir.

Bazı araştırmacılar *Netāyicü'l-vuqū'āt*'ın "çok ağır bir dil ve anlatışla" kaleme alındığını belirtirlerse de,¹⁶ bu ağır dilin ölçüsünü tespit etmek oldukça zordur. *Netāyicü'l-vuqū'āt*'in dilinin *Ta'rih-i Cevdet*'ten veya *Na'imā Ta'rihi*'nden ağır olmadığı da iddia edilebilir. M.N.'nin herhangi bir Batı dilini bilmemesi ve yabancı ülkelerde bulunmamış olması dolayısıyla devletlerarası olayları yeteri kadar değerlendiremediği ve eserin bu yönden eksik kaldığı öne sürülmüştür. Eserin Osmanlı kurumlar tarihi bağlamında içerdiği bazı bilgiler de eleştiriye açıktır. M.N. örneğin II. Selim (s. 973-982/1566-74) ve III. Murad (s. 982-1003/1574-95) dönemlerini anlatırken Göricele Koçi Bey'in (ö. 1060/1650) Sultan Murad'a takdim ettiği risaleden bahsederek bu risalenin III. Murad'a sunulduğu gibi yanlış bir izlenimin uyanmasına sebep olmuştur.¹⁷ Ayrıca kuyud-ı hakanide yapılması gereken düzeltmeler için padişah adına yazılan tashih

fermanlarının tuğralarının mutlaka sadrazamlar tarafından çekilmesi gerektiği yolundaki bilgisi de doğru görünmemektedir.¹⁸

Eserini kaleme alırken Osmanlı kroniklerinin çoğundan yararlanmış olan M.N., bu eserleri cilt ve sayfa numarası göstererek kullanmamış, sadece isimlerini zikretmekle yetinmiştir. Sefaretnameler, °Ayn °Alî Efendi'nin (ö. 17. yüzyıl başları) *Qavānîn-i Âl-i °Osmān der Hulāşa-i Mezāmîn-i Defter-i Dîvān*'ı, İbn-i Battūta Seyāhatnāmesi ile *Taqvīm-i Veqāyi*° ve *Düstūr* gibi süreli yayınlar M.N.'nin tarihinde adı geçen kaynakların bazılarıdır. Yazar sözlü kaynaklardan da yararlanmıştır. Şeyhü'l-ḥarem Zîver Paşa (ö. 1279/1862), III. Selîm dönemi devlet adamlarından Dede Paşa (ö. 1299/1881'den önce?), mevaliden °Azîz Efendi (ö. 1213/1798), Miralay Şâdıq Bey (ö. ?), Şeyhü'l-islâm Hüsameddîn Efendi (ö. 1288/1871) bu canlı kaynaklarından bazılarıdır. *Netāyic* °Abdurrahmān Şeref'in (ö. 1925) kaleme aldığı iki ciltlik *Ta'riḥ-i Devlet-i °Osmāniyye*'nin başlıca kaynaklarından birisi olmuştur.¹⁹

Netāyicü'l-vuqū°āt'ın ciltleri şu dönemleri içerir: 1. Cild (3 bab, toplam 152 sayfa): 1. Bab: Osmanlı devletinin doğuşundan (698/1299) Timür istilasına (804/1402) kadarki 103 yılın olaylarını ve kurumlarını anlatır. 2. Bab: I. Bāyezîd'in ölümünden (804/1402) II. Bāyezîd'in tahttan çekilmesine (918/1512) kadarki 110 yılın olaylarını ve bu dönemin kültürel ve ekonomik durumunu anlatır. 3. Bab: I. Selîm'in tahta çıkışından (918/1512) III. Murād'ın ölümü ve III. Meḥmed'in padişah oluşuna (1003/1595) kadarki 83 yılın olaylarını ve kurumlarını anlatır. 2. Cild (1 Bab, 109 sayfa): 4. Bab: 1003/1595 yılından IV. Meḥmed'in tahttan indirilmesine (1099/1687) kadarki 92 yılın siyasi olayları ile devletin siyasi ve askeri yapısını ele alır. 3. Cild (1 Bab, 112 sayfa): 5. Bab: 1098/1687 yılından Küçük Kaynarca antlaşmasına (1188 /1774) kadarki 97 yıllık zaman dilimini anlatır. 4. Cild (1 Bab, 125 sayfa): 6. Bab: 1188-1257/1774-1841 yılları arasında gerçekleşen olayları ve sonuçlarını anlatır. Tekmileler aslında ayrı bir kitap değildir. 1003/1595 yılına kadar olan olayları anlatan 1. cildin içerisindeki üç babın sonundaki tekmile adı verilen üç ayrı başlık bir kitap olarak basılmıştır.

M.N.'nin *Netāyic*'den ayrı olarak *Ḥazînetü'l-ḥisāb* adlı basılı bir eseri daha vardır.²⁰

BİBLİYOGRAFYA

① *Netāyicü'l-vuqū°āt*

Baskıları: *Netāyicü'l-vuqū°āt*'ın ilk baskısının 1. cildi 1294/1877 yılında, 2. ve 3. ciltler ise 1296/1879 yılında yayımlanmıştır. Eserinin 4. cildinin basımı bazı sebeplerden dolayı geriye kaldığından M.N. ölümünden bir hafta önce kayınbiraderi olan eski dahiliye nazırı Sa°id Efendi'ye kitabının 4. cildinin bastırılmasını vasiyet etmiştir. Sonradan paşa olan Sa°id Efendi, bütün iyi niyetine rağmen bu vasiyeti yerine getiremeden ölmüş, bu vazifeyi M.N.'nin ölümünden 18 yıl sonra Sa°id Paşa'nın oğlu Meḥmed Gālib Bey (ö. 1935) ifa etmiştir.²¹ Meḥmed Gālib Bey 4. cildin bastırılması işine babasının ölümünden bir yıl, Meşrutiyet'in ilanından (23 Cemaziyülahir 1326

/23 Temmuz 1908) 6 ay sonra (Zilhicce 1326/Ocak 1909) giriştiğinde az sayıda basılmış olan ilk üç cildin mevcudu tükenmiş ve eser karaborsaya düşmüş olduğundan, 4. cildin ilk baskısı diğer üç cildin ikinci baskıları ile eşzamanlı olarak gerçekleştirilmiştir (*Netāyicü'l-vuqū'āt*, 4 cilt (1327/1909)).

Edisyonları: Tekmileleri (1-3) 1961 yılında ayrı bir eser olarak bastırılmış olan²² *Netāyicü'l-vuqū'āt*'ın tamamı Neşet Çağatay tarafından notlar ve açıklamalar eklenerek sadeleştirilmiş ve 1979 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından iki kitap halinde yayımlanmıştır (*Netāyic ü'l-vukûât, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, sadeleştirerek yayına hazırlayan: Neşet Çağatay (Ankara, 1979)). Söz konusu sadeleştirme eserin geniş kitlelerce tanınmasını sağlamış, ancak Çağatay'ın bu sadeleştirme sırasında yapmış olduğu hatalar eleştirilmiştir.²³ O.Ş. Gökyay kılı kırk yaran eleştirisinde Çağatay'ın yapmış olduğu bazı tarih yanlışlıklarını ise gözden kaçırmıştır.²⁴ Bu yanlışlıklar içinde muhtemelen en önemlisi kitabın basıldığı tarihtir. Çağatay eserin 1911 yılında Mehmed Gâlib Bey tarafından bastırıldığını²⁵ yazmaktaysa da eser 1327 Rûmî değil 1327 Hicrî yılında basılmıştır.²⁶ Mehmed Gâlib Bey'in 4. cildin neşri vesilesiyle yazdığı önsözde, kitabın Meşrutiyet'in ilanından 5 ay sonra yayınlanması için çalışmaya başlanıldığı belirtilmiş,²⁷ eserin bitirildiği tarih ise 4. cildin sonunda 7 Rebiyülahir 1327/28 Nisan 1909 olarak gösterilmiştir.²⁸ Dolayısıyla eserin basım tarihi 1911 değil 1909 olarak düzeltilmelidir.

Netāyicü'l-vuqū'āt'ın yeni bir edisyonu 2008 yılında Yılmaz Kurt tarafından yapılmıştır (*Netayicü'l-vukat: Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi I-V*, hazırlayan Yılmaz Kurt (Ankara, 2008)). Sadeleştirme yapılmayan eserin sonuna dizin, sözlük ve haritalar eklenerek tek cilt halinde basılmıştır.

Genel kaynakça

Mehmed Cemâleddin. *°Osmânî Ta'rîhi ve Muharrirleri* (Dersaadet, 1314/1896), 143-144. °Alî Fu'âd (Türkgeldi), "Manşürizâde Muştafâ Paşa ve *Netāyicü'l-vuqū'āt*." *Ta'rîh-i °Osmânî Encümeni Mecmû'ası*, 20 (1929), 40-48. Maḥmūd Cevâd. *Ma'arif-i °Umümiyye Nezâreti Ta'rîhçe-i Teşkilât ve İcra'atı* (İstanbul, 1338/1920), 252-254. İbrahim Alaaddin (Gövsâ). *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*, c. 1-2 (İstanbul, 1933-1935). Ahmet Halil. "Mansuroğlu Ailesi ve Kültür Tarihimize Hizmetleri." *İş ve Düşünce*, 27/233 (1961), 3. Reşit Halit. "Mansurizâde Mustafa Nuri Paşa (1824-1889)." *İş ve Düşünce*, 27/233 (1961), 4-5. Mecdut Mansuroğlu. "Mansurizâde Sait Bey (1864-1923)." *İş ve Düşünce*, 27/233 (1961), 6. Bursalı Mehmed Tâhir. *°Osmânî Mü'ellifleri* (İstanbul, 1975), c. 3, 104. °Alî Rızâ-Mehmed Gâlib. *XIII. °Aşr-ı Hicrîde °Osmânî Ricâli: Geçen Asırda Devlet Adamlarımız* (İstanbul, 1977), c. 1, 82- 85. Neşet Çağatay. "Mustafa Nuri Paşa ve Eseri (1824-1890)." *Bellekten*, 42/167 (1978), 446. Franz Babinger. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok (Ankara, 1982), 408. Orhan Şaik Gökyay. *Destursuz Bağa Girenler* (İstanbul, 1982), 276-288. İbnülemin Mahmut Kemal İnal. *Son Sadrazamlar*, 3. baskı (İstanbul, 1982), c. 1, 108. Ali Fuad Türkgeldi. *Görüüp İştiklerim* (Ankara, 1984³), 54. Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmani, Osmanlı Ünlüleri* (İstanbul, 1996), c. 4, 1275. "Mustafa Nuri

Paşa (Mansurîzade).” *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, c. 2 (İstanbul, 1999), 306. Maḥmūd Cevād. *Maarif-i Umumiyye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı*, yayına hazırlayan: Mustafa Ergun (Ankara, 2002), 193-217.

¹ Mehmed Süreyyâ M.N.’nin doğum tarihini 1238/1822-23 olarak verir. Bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani, Osmanlı Ünlüleri* (İstanbul, 1996), c. 4, 1275.

² Ailenin soy ağacı için bkz. Ahmet Halil, “Mansuroğlu Ailesi ve Kültür Tarihimize Hizmetleri,” *İş ve Düşünce*, 27/233 (1961), 3; Neşet Çağatay, “Mustafa Nuri Paşa ve Eseri (1824-1890),” *Belleten*, 42/167 (1978), 446.

³ M.N., *Netâyicü’l-vuqû’ât* (İstanbul, 1327/1909), c. 1, 25.

⁴ M.N., *Netâyic ü-l-vukûât, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, sadeleştirerek yayına hazırlayan: Neşet Çağatay (Ankara, 1979), c. 1, XIV; Reşit Halit, “Mansurizâde Mustafa Nuri Paşa (1824-1889),” *İş ve Düşünce*, XXVII/233(1961), 4-5; N. Çağatay, “Mustafa Nuri Paşa ve Eseri,” 446, 450;

⁵ Mecdut Mansuroğlu, “Mansurizâde Sait Bey (1864-1923),” *İş ve Düşünce*, 27/233 (1961), 6.

⁶ N. Çağatay, “Mustafa Nuri Paşa ve Eseri,” 448.

⁷ A. Halil, “Mansuroğlu Ailesi ve Kültür Tarihimize Hizmetleri,” 4; *Netâyic ü-l-vukûât*, c. 1, XIV.

⁸ “Mustafa Nuri Paşa (Mansurîzade),” *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, c. 2 (İstanbul, 1999), 306.

⁹ Mehmed Cemâleddin, *‘Osmanlı Ta’rihi ve Muharrirleri* (Dersaadet, 1314/1896), 143- 144.

¹⁰ ‘Alî Rızâ-Mehmed Gâlib, *XIII. ‘Aşr-ı Hicrîde ‘Osmanlı Ricâli: Geçen Asırda Devlet Adamlarımız*, c. 1 (İstanbul, 1977), 82- 85; *Netâyic ü-l-vukûât*, c. 1, XIV.

¹¹ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok (Ankara, 1982), 408.

¹² M. Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 1275; Maḥmūd Cevād, *Ma‘arif-i ‘Umūmiyye Nezâreti Ta’rihçe-i Teşkilât ve İcraatı* (İstanbul, 1338/1920), 252-254; Maḥmūd Cevād, *Maarif-i Umumiyye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı*, yayına hazırlayan: Mustafa Ergun (Ankara, 2002), 193-217.

¹³ F. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 403.

¹⁴ R. Halit, “Mansurizâde Mustafa Nuri Paşa,” 5.

¹⁵ M.N., *Netâyicü’l-vuqû’ât*, c. 3, 56-70.

¹⁶ *Netâyic ü-l-vukûât*, haz. N. Çağatay, c. 1, XV.

¹⁷ M.N., *Netâyicü’l-vuqû’ât*, c. 1, 113.

¹⁸ M.N., *Netâyicü’l-vuqû’ât*, c. 1, 119.

¹⁹ Bursalı Mehmed Tâhir, *‘Osmanlı Mü’ellifleri* (İstanbul, 1975), c. 3, 104; N. Çağatay, “Mustafa Nuri Paşa ve Eseri,” 449.

²⁰ İbrahim Alaaddin (Gövsâ), *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*, c. 1-2 (İstanbul 1933-1935); R. Halit, “Mansurizâde Mustafa Paşa,” 5; N. Çağatay, “Mustafa Nuri Paşa ve Eseri,” 463.

²¹ M.N., *Netâyicü’l-vuqû’ât*, c. 1 (İstanbul, 1327/1909), “İfâde-i Maḥşûşa,” 1.

²² M.N., *Netâyicü’l-vuqû’ât Tekmileleri (I-III)* (Ankara, 1961).

²³ Orhan Şaik Gökyay “Kâğıt Ziyânlığı” başlığı altında yayınladığı uzun makalesinde (*Tarih Enstitüsü Dergisi*, 10-11 (1979-1980)) *Netâyicü’l-vuqû’ât*’ın bu sadeleştirmesinde gördüğü hata ve eksiklikleri oldukça ağır bir üslupla eleştirmiştir. Gökyay daha sonra bu makaleyi eleştirilerini topladığı kitabına almıştır. Bkz. Gökyay, *Destursuz Bağa Girenler* (İstanbul, 1982), 276-288. Neşet Çağatay bu eleştirilere herhangi bir cevap yazmamıştır.

²⁴ Gökyay her ne kadar kitabı 107. sayfanın sonuna kadar okuyabildiğini, daha sonra sabrının tüendiğini ve kitabı bir yana attığını söylüyorsa da (*Destursuz Bağa Girenler*, 276) eserin başındaki bu tarih yanlışlığını fark etmesi gerekirdi.

²⁵ *Netâyic ü-l-vukûât*, c. 1, XV.

²⁶ Eserin tarihi konusundaki yanlışlık Çağatay’ın bu eserin yayınlanmasından hemen önce *Belleten*’de yayınladığı makalesinde de bir başka şekilde ortaya çıkmıştır. Yazar burada 1327 yılını malî olarak göstermiş fakat miladi tarihi 1909 olarak vermiştir, krş. N. Çağatay, “Mustafa Nuri Paşa ve Eseri,” 447.

HISTORIANS OF THE OTTOMAN EMPIRE
C. Kafadar H. Karateke C. Fleischer

- ²⁷ M.N., *Netāyicü'l-vuqū'āt*, c. 4, 2.
²⁸ M.N., *Netāyicü'l-vuqū'āt*, c. 4, 125.

Yılmaz KURT
Ağustos 2008